

Nr 156.

Av herr **Fehr** och herr **Larson, Edward**, *angående utredning om ändring i gällande bestämmelser om laglott.*

Enligt den vid 1928 års riksdag antagna lagen om arv råder — liksom fallet var enligt den omedelbart därförut gällande rätten — i princip frihet för envar att genom testamente förordna angående sin kvarlåtenskap och sålunda sätta lagens regler om arvsföljd ur kraft. Denna frihet är dock inskränkt i huvudsakligen tvenne hänseenden. Arvlåtarens barn, vilkas uppfostran icke är avslutad, äro berättigade att, innan arv eller testamente må tagas, bekomma bidrag till sitt underhåll, dock att dylikt bidrag ej må lända till minskning av annan bröstarvinges arvslott, såvida han ej av sjukdom eller annan dylik orsak är ur stånd att själv försörja sig och arvet erfordras till skäligt underhåll eller till fullgörande av underhållsplikt. Vidare innehåller lagen den bestämmelsen, att hälften av den arvslott, som enligt lagen tillkommer bröstarvinge, utgör hans laglott. Laglottsinstitutet innebär i korthet, att den laglotsberättigade är berättigad påkalla jämkning i av arvlåtaren givet testamente, i den mån detta gör intrång på hans laglott.

Beträffande det berättigade i den förstnämnda begränsningen i testamentsfriheten torde icke någon tvekan kunna råda. Så mycket större betänkligheter synas oss emellertid kunna resas mot laglottsinstitutet.

Laglottsinstitutet har gammal hävd i svensk rätt. Den äldsta svenska rätten torde över huvud taget icke hava medgivit rätt att genom testamente stadga avvikelser från den lagstadgade arvsföljden; varje legalt arvsanspråk kan sålunda sägas hava varit försett med laglottsskydd. Kyrkans strävan för utvidgad gåvofrihet började emellertid så småningom göra sig gällande, i följd varav landskapslagarna kommo att innehålla bestämmelser om rätt att för fromma ändamål bortgiva större eller mindre del av sin egendom, därvid i allmänhet åtskillnad gjordes mellan olika slag av egendom, nämligen så att större frihet medgavs i fråga om avlingejord och lösören än i fråga om arvsjord. Denna tendens att medgiva rätt att bortgiva egendom för fromma ändamål rönt emellertid kraftigt motstånd från det vid släktjorden knutna ättintresset. Då emellertid den fasta egendomen i stad icke hade på långt när samma betydelse i för-mögenhetsavseende som jordagods på landet, kommo stadslagarna att medgiva större dispositionsfrihet över egendom än landskapslagarna och landslagarna; stadslagarna gjorde ej skillnad mellan förordnande för fromma ändamål och till enskilda personer samt ej heller mellan olika

slag av egendom utan medgåvo testamentsfrihet beträffande viss kvotdel av hela egendomen.

Sedan den katolska kyrkan genom reformationen förlorat sin maktställning, fingo de krafter, som i ättens intresse bekämpade testamentsfriheten, sitt inflytande ökat. Emellertid upphörde icke behovet av dispositionsfrihet över egendomen därmed utan blev med tiden starkare. På grund av gällande lags ofullständighet och otydlighet kom en stor osäkerhet i rättstillämpningen att göra sig gällande, vilket åter föranledde talrika testamentstvister. I den med anledning härav år 1686 utfärdade testamentsstadgan bibehölls skillnad mellan testamentsfrihet enligt landsrätt och enligt stadsrätt. Enligt landsrätten bestämdes testamentsfriheten efter egendomens beskaffenhet; över arvejord fick man i regel icke testamentera, men i fråga om avlingejord och lösöre hade man full testamentsfrihet. Enligt stadsrätten åter förblev det vid det gamla: oavsett egendomens natur kunde man testamentera över en kvotdel av dess värde, olika stor allefter olika arvssituationer.

Denna skillnad mellan landsrätt och stadsrätt bibehölls i princip även i 1734 års lag. På grund av det missnöje, som denna skillnad mellan testamentsfriheten å landet och i stad emellertid medförde, tillkom förordningen och förklaringen den 19 augusti 1762, vilken innebar, att om bröstarvingar saknades, skulle efter stadsrätten gälla detsamma som efter landsrätten, så att man följaktligen skulle äga fritt disponera över avlingejord och lösöre. Den sista etappen före tillkomsten av den nya arvslagen utgjordes av förordningen den 21 december 1857, enligt vilken skillnaden mellan land och stad hävdes i förevarande avseende samt laglottsskyddet begränsades till bröstarvingar och bestämdes till viss kvotdel nämligen hälften av arvslotten.

För laglottsskyddets bibehållande har lagberedningen i motiven till den nya arvslagen åberopat i huvudsak följande. Den legala arvsrätten framstode historiskt och folkpsykologiskt i vårt land såsom den naturliga och primära successionsformen och testamentssuccessionen såsom ett undantag. Grunden för den legala arvsrätten för skyldemän borde sökas i den å släktskapen grundade ekonomiska och sociala samhörigheten mellan arvlåtare och arvingar, i överensstämmelse varmed arvsrätt endast ansetts böra tillerkännas skyldemän, som befunne sig i så nära släktskap med arvlåtaren, att det kunde förutsättas att en känsla av samhörighet regelmässigt vore levande. Bland de skyldemän, som på dessa skäl av lagberedningen i förslaget upptagits såsom arvingar, vore givetvis den ekonomiska och sociala samhörigheten svagare ju avlägsnare skyldskapen vore. Bröstarvingarnas arvsrätt framstode därför alltid såsom den starkaste. Med hänsyn till dessa utgångspunkter förefölle det också naturligt och följdriktigt, att där arvsrättens grund vore starkast, nämligen beträffande bröstarvingars arvsrätt, arvsrätten förtätades på sådant sätt, att en viss

del av arvet ovillkorligen förbehölles arvingarna i form av laglottsrätt. Lagberedningen funne vidare detta betraktelsesätt överensstämma med det levande rättsmedvetandet hos vårt folk samt framhöll, att laglottsgrundsatsen otvivelaktigt tillhörde det icke alltför stora antal arvsrättsliga normer, som verkligen inträngt i folkuppfattningen. Enligt lagberedningens uppfattning skulle det helt säkert för rättskänslan i vårt land kännas stötande att utvidga testamentsfriheten i ändamål att möjliggöra ett sammanförande av förmögenheten hos ett av barnen, medan de andra lämnades mer eller mindre lottlösa.

Det synes emellertid, som om de av lagberedningen anförda skälen för laglottsskyddets bibehållande icke skulle vara i och för sig övertygande. Det skymtar ganska tydligt fram, att traditionens makt varit den faktor, som kanske i främsta rummet föranlett lagberedningen att föreslå laglottsinstitutets bibehållande. För vår del kunna vi icke lämna vår anslutning till ett dylikt betraktelsesätt. Enligt vårt förmenande bör det tvärtom förutsättningslöst undersökas, huruvida icke till äventyrs de faktorer, som i gångna tider uppburit laglottsinstitutet, numera åtminstone i allt väsentligt förlorat sin betydelse. Detta synes oss lika självklart, som att man förutsättningslöst undersöker, huruvida några omständigheter tillkommit, som positivt tala till förmån för laglottsskyddet.

Lagberedningen framhåller, och detta givetvis med all rätt, att grunden för den legala arvsrätten för skyldmän bör sökas i den å släktskapen grundade ekonomiska och sociala samhörigheten mellan arvlätaren och arvingar, samt att det synes naturligt, att denna samma samhörighet av lagstiftaren vinner det särskilda beaktande, att laglottsrätten föreskrives, där denna samhörighet är som starkast, d. v. s. där fråga är om arvlätarens bröstarvinge. Nu torde det emellertid icke kunna bestridas, att den å släktskapen grundade ekonomiska och sociala samhörighet mellan arvlätaren och arvingar, som otvivelaktigt i gångna tider varit av synnerlig styrka, numera alltmera försvagats, något som lagberedningen i sitt förslag till arvslag i hög grad beaktat genom att från den legala arvsrätten avskära kusiner och fjärmare skyldmän. Det vill därför synas, som om den enligt lagberedningens egen uppfattning försvagade släktkänslan icke kunde anses utgöra tillräckligt stöd för laglottsrättens bibehållande.

Påvisandet av släktens genom tiderna minskade betydelse — varom den lämnade historiken torde bära tydligt vittnesbörd — synes oss böra föranleda till ett noggrant och förutsättningslöst övervägande, huruvida icke de skäl, som tala för laglottens avskaffande eller i allt fall för dess väsentliga inskränkning, nu böra anses hava nått den styrka, att de borde få göra sig gällande i lagstiftningen, huruvida icke med andra ord den på detta område skedda rättsutvecklingen borde bringas till vila genom laglottsrättens fullständiga avskaffande eller i allt fall genom dess väsentliga inskränkande. Att i England såväl som i Nordamerikas Förenta

Stater något laglottsskydd icke förekommer, är en omständighet, som synes ägnad att mana till eftertanke. Som lagberedningen själv framhåller i sina motiv, har det dessutom i andra länder höjts röster för laglottens avskaffande. Man har framhållit, att föräldraskapet såsom sådant icke kan medföra moralisk plikt för föräldrarna att till barnen efterlämna mera än som motsvarar deras behov av underhåll och utbildning. En laglottsrätt som sträcker sig över detta behov har i anslutning härtill ansetts utgöra endast en genom den positiva lagstiftningen av lämplighetshänsyn vidtagen begränsning i arvlåtarens naturliga rätt att även för tiden efter sitt fränfälle förfoga över sin egendom. På en del håll har sålunda förordats absolut testamentsfrihet, d. v. s. möjlighet att med förbigående av arvingarna testamentera till utomstående, därvid man dock i regel förutsatt, att åtminstone bröstarvingar alltid borde äga rätt att ur kvarlåtenskapen utfå vad som erfordrades för deras underhåll och utbildning. På andra håll åter har man velat stanna vid en relativ testamentsfrihet, d. v. s. möjlighet att fritt fördela egendomen bland arvingarna inbördes.

Det nu anförda synes oss hava starka skäl för sig. Ur principiell synpunkt synes det svårigen kunna tillfyllest motiveras, att man icke skall äga fritt förfoga över sin egendom för dödsfalls skull lika väl som under livstiden. Att en dylik begränsning av rätten att genom testamente fritt förfoga över sin egendom många gånger kommer att i praktiken medföra resultat, som varken ur den enskildes eller samhällets synpunkt te sig tillfredsställande, torde icke av någon kunna förnekas. Man tänke på det fall, att arvlåtaren efterlämnat en anseelig förmögenhet, vilken han testamenterat till något allmännyttigt ändamål, varåt han kanske under hela sitt liv som vuxen samhällsmedlem ägnat sitt huvudsakliga intresse. Om i ett dylikt fall arvlåtaren efterlämnar bröstarvingar, som kanske icke blott äro ekonomiskt oberoende utan därjämte besitta en anseelig förmögenhet, synes det vara för rättsmedvetandet kränkande, att dessa arvingar i allt fall skola vara ovillkorligen berättigade att i strid mot arvlåtarens vilja sätta sig i besittning av den avlidnes halva förmögenhet.

Laglottsinstitutet är vidare — och detta är måhända den väsentligaste anmärkningen — ägnat att i hög grad motverka vad som numera — efter vår mening med all rätt — anses såsom grundvalen för de enskildes utveckling till samhällsnyttiga medborgare och därmed för samhällets välfärd — nämligen att det för den uppväxande individen göres klart, att hans egen framtida ställning i samhället beror framför allt annat på hans eget arbete och hans egen karaktär. Det talas ofta, och med allt fog, om de svårigheter det möter för den medellöse att slå sig fram i världen. Men man bör icke förbise, att under ett laglottssystem det ofta kan fordras en ännu starkare karaktär för att den rike arvingen skall förmå att samla sig till sådant arbete, som ensamt kan göra honom till en i samhället nyttig medborgare. Den medellöse har all den eggelse, som ligger i känslan

av att hava sin framtid i egna händer. Den åter, som med säkerhet tror sig kunna förvänta ett arv, förstår icke lika lätt, att endast genom en anspänning av egna krafter verklig tillfredsställelse står att vinna. Vetenskapen om att i varje fall utbekomma sin laglott kan blott alltför lätt verka avhållande från ett strävsamt arbete och uppmuntra till ett syssloöst, slösaktigt och eljest för den enskilde och det allmänna skadligt liv. Föräldrarna sakna därför stundom den möjlighet att sörja för sina barns utveckling, som de skulle ägt, om de hade frihet att kunna göra dem arvlösa. Uppmärksammas bör även, att den blivande arvingen på grund av sin laglotsrätt ofta har lätt att lånevägen erhålla medel för ett fortsatt slösaktigt liv; laglotsrätten medför sålunda en direkt uppmuntran åt den svaga karaktären.

Det synes även kunna vara förenat med allvarliga olägenheter, att föräldrar, som efterlämna flera barn, icke äro berättigade att testamentera hela sin förmögenhet till det av barnen, som är mest i behov eller mest förtjänt därav. Visserligen lider laglotsrätten, såsom ovan anförts, enligt den nya arvslagen den inskränkningen, att testamente, varigenom arvlåtaren förordnat, att barn, som i följd av sjukdom eller annan dylik orsak är ur stånd att själv försörja sig, skall erhålla underhållsbidrag ur kvarlåtenskapen, därest barnet ej kan av sitt arv eller annorledes uttaga skäligt underhåll, i dylik situation blir gällande även därest detsamma inkräktar å laglott. Om emellertid arvlåtaren efterlämnar en mindre förmögenhet och t. ex. två barn, av vilka det ena på grund av sjukdom eller eljest är fullständigt ur stånd att själv försörja sig, samt det andra däremot är helt ekonomiskt oberoende, kan det förmögna barnet klandra ett testamente, varigenom det sjuka barnet erhållit hela förmögenheten, i den mån testamentets upprätthållande icke är nödvändigt för ett »skäligt» underhåll. I en dylik situation skulle saknad av laglotsrätt uppenbarligen hava medfört ett betydligt mer tillfredsställande resultat, nämligen att det sjuka barnet finge behålla hela förmögenheten, enligt testamentet, även om han därigenom komme att åtnjuta mer än »skäligt» underhåll; det andra barnets ekonomiska ställning bleve i allt fall betydligt gynnsammare.

Men även i andra fall kan det anses vara ett berättigat intresse för arvlåtaren att äga förordna om hela kvarlåtenskapens förenande på en hand. Man tänke t. ex. på det fall, att en person i synnerligen blygsamma omständigheter efterlämnar en liten jordbruksfastighet, ett eget hem för bostadsändamål, en verkstad, handelsrörelse eller dylikt. Därest kvarlåtenskapen nödvändigtvis skall gå till delning mellan samtliga bröstarvingar, så att envar erhåller åtminstone sin laglott, kan resultatet lätt bliva, att kvarlåtenskapen icke blir till verklig nytta för någon av arvingarna, varemot, om laglotsrätt icke funnits och arvlåtaren testamenterat hela kvarlåtenskapen till en av arvingarna, kvarlåtenskapen kanske skulle hava länt åtminstone denne arvinge till varaktig glädje och för honom be-

rett möjlighet till en utkomst, som eljest icke stått till buds. Säkerligen torde dessa exempel å fall, då det ur alla synpunkter kan anses förnuftigt och rimligt att hela kvarlåtenskapen samlas hos en bröstarvinge, kunna mångfaldigas.

Därest fullständig testamentsfrihet genomföres, kommer man otvivelaktigt i exempel av ovan antydd art till ett för rättskänslan vida mer tillfredsställande resultat än vad fallet är med lagstiftningens nuvarande ståndpunkt. Att åter ett avskaffande av laglottsrätten i en hel del fall skulle kunna leda till, att bröstarvinges arvsrätt obehörigen inkräktas — vilket för övrigt redan nu kan ske — skall visserligen ingalunda förnekas. I vilken utsträckning detta kan komma att ske, är givetvis synnerligen vanskligt att bedöma. Uppmärksammas må vidare, att det ur lagstiftningens synpunkt torde te sig i väsentlig grad mindre stötande, att en person har obegränsad möjlighet att genom testamente inkräkta å bröstarvinges laglott — arvingen ändock alltid skyddad i sitt anspråk å underhållsbidrag — än att den enskilde, såsom nu är fallet, betages möjlighet att förordna angående sin kvarlåtenskap.

Som av vad vi ovan anfört torde framgå, är fullständig testamentsfrihet av vikt och betydelse i två hänseenden, nämligen dels genom att bereda möjlighet att testamentsvägen helt förbigå bröstarvingar och dels genom att lämna arvlåtaren frihet att inom bröstarvingarnas krets fritt förfoga över kvarlåtenskapen. De skäl vi ovan anfört till stöd för utvidgad testamentsfrihet i såväl det ena som det andra hänseendet synas oss vara av den styrka, att de motivera ett upptagande till prövning av frågan om laglottsinstitutets berättigande i hela dess vidd.

På grund härav få vi hemställa,

att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t an-
hålla om fullständig och förutsättningslös utredning,
huruvida icke laglottsrätten bör inskränkas.

Stockholm den 20 januari 1930.

Martin Fehr.

Edw. Larson.